

5. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – № 33. – 23 квітня 2002 р. – С. 2–5.
6. Психологія і педагогіка життєтворчості / За ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова, В.О.Тихонова. – К.: Освіта, 1996. – 125 с.
7. Реформування освіти на регіональному рівні: управління та науково-методичний супровід: Матеріали науково-практичного семінару / О.П.Омельченко, Т.М.Сорочан, О.М.Рудіна, Н.А.Крупеніна, Б.Н.Порус, Л.Д.Павлова, М.Х.Тихонова. – Луганськ, 2002. – 58 с.
8. Чубачов О.І. Особистісно-орієнтований підхід в реалізації допрофесійної підготовки в середній школі. Постметодика. – 2002, № 2-3.
9. Сікорський П. Концепція розвитку профільного навчання в загальноосвітніх школах України / П. Сікорський // Освіта. – 2003. – №39, 27 серпня–3 вересня. – С. 10–11.

Коренная Л.В. Профильное обучение: достижения и проблемы.

В статье рассматриваются основные проблемы внедрения профильного обучения в старшей школе, включая проблемы модернизации структуры и содержания образования допрофильной и профильной подготовки. Также представлена работа педагогического коллектива Житомирского областного педагогического лицея по профилизации обучения в старшей школе, по обеспечению равного доступа к качественному образованию разных категорий лицеистов, по созданию условий для дифференциации содержания обучения.

Korinna L. V. Specialized studies: achievements and problems.

This article deals with the main problems of adoption of the specialized studies in the senior school, including the problems of modernization of the structure and subject matter of specialized and pre-specialized training (education). The article also acquaints us with the work of the teaching staff of Zhitomir Regional Pedagogical Lyceum towards specialization, towards providing equal educational opportunities for different categories of the lyceum students, towards creation conditions for differentiation of the subject matter of education.

УДК 377.4

С.В.Кода

Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

**ОСВІТА В СИСТЕМІ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ
НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ**

У статті проаналізовано сутність та механізми професійного самовизначення особистості, основні чинники цього процесу, цілеспрямована й системно утворююча роль освіти. Доводиться необхідність модернізації сучасної освіти в контексті спрямування на підвищення ефективності її впливу на професійне самовизначення особистості в системі ринкових та демократичних трансформацій.

Постановка проблеми. Вибір професії – є життєвим етапом кожної людини, і водночас проблемою, яку повинен контролювати кожен навчальний заклад, який забезпечує набуття навичок фахової діяльності. В ідеалі, інтереси людини і суспільства співпадають: обидві сторони зацікавлені у ефективній фаховій діяльності. Варто також підкреслити, що у суспільному житті питання профорієнтації завжди є предметом опіки держави. Будь-яка країна формує підтримку громадських інституцій, що забезпечують функціонування професійної орієнтації як цілісної системи. Найбільш ефективною з них є система освіти [2, с.87].

Мета статті обґрунтувати роль та значення освіти в системі професійного самовизначення особистості.

Аналіз актуальних досліджень. Роль та значення освіти в системі професійного самовизначення особистості обумовлена, насамперед, потребою підвищення ролі освіти у формуванні професійних орієнтацій учнівської молоді. В процесі навчання і виховання учні не лише здобувають знання і формують компетентності, але й виховують в собі відповідні ціннісні орієнтації, які дозволяють їм обрати свій життєвий шлях, обрати напрям майбутньої професійної діяльності.

Актуальні та гостро дискусійні проблеми з теми професійної орієнтації відображені в багатьох інформаційних джерелах, аналіз яких дозволяє зробити два попередніх висновки:

- По-перше, за часи здобуття Україною незалежності, проблема професійної орієнтації стала більш активно розроблятися у вітчизняній літературі.

- По-друге, більша частина літератури з вивчення даного питання належить психологам.

Ці дві закономірності простежуються, передусім, у літературі, яка стосується більш конкретних і практичних питань профорієнтації, пов'язаних з вивченням певних видів професійної діяльності. Переважає, передусім, навчальна література з психології праці та підручники, які не є суто психологічними, а стосуються суміжних наукових сфер: психології і соціології, психології і фізіології.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній літературі проблему профорієнтації у психології детально дослідив Б.Федоришин, а у соціології Є.Головаха. В Росії, можна назвати, відповідно в психології – Є.Клімова, в соціології – В.Шубкіна. Найчастіше зустрічаємо в фаховій літературі як тему дослідження проблему самовизначення (О.Вітковська, Є.Климов, М.Пряжников) та самопізнання (В.Носков, С.Сергєєва, П.Тігер). Також опрацьовуються в науковій літературі близькі до них питання самоідентифікації (Н.Кривоконь), самосвідомості (А.Деркач, О.Москаленко, В.Пятін). Підкреслюється активна роль індивіда у виборі професії завдяки аналізу питань самоутвердження (Л.Чупріна), саморозвитку (Є.Єфімова), самоорганізації (А.Клименко), самотренування (І.Ладанов), самоменеджменту (М.Лукашевич, О.Лукашевич), «опанування собою» (В.Коваленко) і самостійності у вирішенні проблем профорієнтації (Я.Крушельницька). На жаль, ні вікова психологія, ні психологія

профорієнтації не сформували чіткої концепції процесу професійного самовизначення, які б створили методологію практичної профорієнтації.

В останні роки, проблему професійного вибору молоді розглядали ґрунтовно В.Андрущенко, В.Журавський, В.Кремень, М.Михальченко, В.Огнев'юк, М.Перепелиця, В.Пилипенко, І.Прокопенко та ін. Разом з тим, аналіз наявної літератури показує, що не зважаючи на досить всебічне вивчення, залишаються проблеми, які потребують поглибленого аналізу. Серед них – дидактичні умови, які суттєво впливають на професійне самовизначення особистості.

За результатами проведених досліджень, можна стверджувати, що на вибір майбутньої професії учня насамперед впливають поради батьків та друзів, соціокультурне середовище, сучасні інформаційні засоби та первинний досвід підлітка. Однак, систематичну орієнтацію на професію дає освіта.

Доведення важливості впливу сучасної освіти на професійне самовизначення особистості є проблемою актуальною і практично значимою, що знаходить відображення в даній статті.

Вивчення значення та ролі освіти в професійному самовизначенні особистості є актуальним тому, що останнім часом суттєво змінились економічні, політичні і соціокультурні обставини життєдіяльності особистості і суспільства, утвердились нові пріоритети й цінності. Демократичні та ринкові перетворення змістили центр ваги на саму особистість, яка не підготовлена в «стінах школи» до життя в реальному соціумі. В недалекому минулому випускники загальноосвітньої школи орієнтувались на загальноприйняті підходи, що домінували серед однокласників, у школі, в оточуючому середовищі. Нині вони загалом втратили свою привабливість. Кожен орієнтується в основному на своє відчуття ситуації і лише освіта – навчання та виховання – залишається тим єдиним джерелом, яке розкриває спектр можливого вибору, самовизначення й самореалізації особистості. Вивчення освітніх можливостей з метою їх розширення й підвищення ефективності як чинника професійного самовизначення особистості є актуальною проблемою освітнього сьогодення.

Отже, визначення шляхів підвищення ролі освіти як чинника професійного самовизначення особистості – проблема ранньої профорієнтації в школі, орієнтації на відповідну професію, практичної підготовки учнів до складання власного професійного плану тощо. Практична потреба в теоретичному осмисленні цих питань у нових соціокультурних умовах якраз і визначає одну із проблем освіти на сучасному етапі реформування, об'єктом якого є сучасна молодь, особливості її професійного самовизначення в трансформаційному суспільстві під впливом освітнього середовища. Таким чином, освіта не лише озброює сумою знань чи виховує певні навички, але й "відкриває людині саму себе", виявляє й розвиває її здібності, генетичні задатки, формує потреби й інтереси до майбутньої професії. Саме завдяки освіті особистість знайомиться з основами майбутньої професії і свідомо здійснює свій вибір. Важливою є роль і значення в системі професійного

самовизначення особистості як загальноосвітньої, так і професійної та вищої школи [3, с.32].

Якщо говорити про стан вирішення даної проблеми в інших країнах то слід зазначити, що таке поняття як «професійна орієнтація» не існує. Натомість є поняття «розвиток кар'єри». Під останнім розуміють широку сферу діяльності, до якої залучені якісно підготовлені й добре організовані фахівці, які мають у своєму використанні потужні інформаційні та методичні ресурси. Так, в американській системі освіти курс «розвитку кар'єри» є обов'язковим і запроваджується щодо дітей віком 5–14 років. Він спрямований на самопізнання, ознайомлення з можливостями освіти та професіями, а також на планування кар'єри. Кожний коледж чи університет має у своїй структурі цілий департамент (центр) «Розвитку кар'єри». До американської програми кар'єрного розвитку залучено положення про ознайомлення з можливостями кар'єрного зростання в контексті всіх академічних предметів, зустрічі з представниками різних професій, відвідування підприємств та робочих місць, отримання досвіду роботи. Підґрунтям для американської концепції кар'єрного розвитку є відома і поширена теорія й методика американського психолога Джона Голанда, яка виокремлює шість типів професійного спрямування особистості:

- реалістичного;
- інтелектуального;
- артистичного;
- соціального;
- підприємницького;
- конвенційного.

Узагальнюючи накопичений досвід у сфері теорії й практики профорієнтації, О.Д.Джура формулює визначення профорієнтації: «Профорієнтація – це багатовимірна цілісна система науково-практичної діяльності суспільних інституцій, які відповідають за підготовку молоді до обрання професії та вирішують комплекс соціально-економічних, психолого-педагогічних та медико-фізіологічних завдань щодо формування в молоді професійного самовизначення, адекватного індивідуальним особливостям кожної особистості та потребам суспільства у кадрах високої кваліфікації. Ця система є підсистемою у загальній системі безперервної освіти й виховання, метою яких є всебічний розвиток особистості, реалізація її творчих потенцій, формування духовної культури молоді» [3, с.33].

Без сумніву можна стверджувати, що процес професійного самовизначення особистості здійснюється під впливом низки соціальних та особистісних факторів (економічних, політичних, соціокультурних, психологічних тощо), дієвість яких обумовлюється суспільними і особистими обставинами, серед яких формується базова соціалізація учнівської молоді.

Також, суттєвий вплив на соціалізацію учнівської молоді мають: фактор суспільного середовища, в якому формується особистість; професійне навчання особистості; виховна, профорієнтаційна робота в закладах освіти, де вона навчається; внутрішня установка особистості,

обумовлена її здібностями. Означені фактори є дієвими лише у взаємному зв'язку і доповненні, вони часто суперечать один одному, тому особистості буває важко визначитись як у виборі професії, так і в майбутніх життєвих цінностях.

Розглянемо взаємозв'язок і взаємну залежність чинників, під впливом яких здійснюється процес професійного самовизначення особистості. Перш за все, необхідно переосмислити роль і значення традиційних чинників – профорієнтаційного впливу сім'ї, кола друзів, навколишнього соціального середовища, засобів масової інформації, літератури і мистецтва, культури тощо, які в умовах суспільних трансформацій якщо не втрачають колишню визначеність, то принаймні змінюють її під впливом ринкових і демократичних тенденцій.

Таким чином, розглядаємо вибір професії, як процес нерозривно пов'язаний із існуючою структурою суспільного розподілу праці. Різке зниження рівня життя, офіційне і приховане безробіття, поглиблення галузевих диспропорцій зайнятості, посилення міграційних процесів – ось характерний спектр ознак, що визначають стан справ на сучасному ринку праці. Згадані чинники суттєво впливають на трансформацію ціннісних орієнтацій та соціальну поведінку молодих людей, перед якими стоїть питання визначитися з вибором майбутньої професії.

З впливом зазначених факторів впливу у суспільстві з'явилися нові професії і сфери діяльності, що займають провідні позиції у рейтингу престижності. Якщо в радянські часи при виборі професії відштовхувались від цінностей, що визначали соціальну значимість людини в суспільстві, то сучасна молодь орієнтується не на корисність певного виду діяльності для суспільства, а на здобуття особистого матеріального успіху. Вивчення думки сучасної молоді показують різке зростання ролі фактора професії в системі ціннісних орієнтацій як засобу забезпечення виживання, адаптації в нових соціально-економічних умовах, знижуючи орієнтацію на особистісний саморозвиток і самореалізацію, на суспільну корисність своєї професійної діяльності.

Особливе місце серед чинників впливу на професійне самовизначення учнів належить освіті, а саме - організації профорієнтаційної роботи, що здійснюється в процесі навчання і виховання молоді. У процесі профінформативної роботи, що передуює профконсультації і профдобору, формується адекватне ставлення до майбутньої професії, формуються реалістичні професійні інтереси в учнів. Спираючись на глибоке самопізнання, рефлексію і самооцінку, профінформаційна робота направлена на виявлення інтересів до певних професій, обґрунтування мотивації вибору професії, вироблення активної позиції в обранні оптимальних шляхів і засобів здійснення власного професійного самовизначення [4, с.46].

Організація профінформаційної роботи в школі передбачає вирішення таких основних завдань:

- ознайомлення учнів з визначеним колом інформаційного матеріалу, що характеризує найбільш масові професії;

- інформування учнів про умови оволодіння тими чи іншими професіями (про навчальні заклади, навчальні предмети, терміни і умови навчання, кваліфікаційні перспективи тощо);

- формування в учнів позитивного ставлення до різних видів професійної діяльності;

- формування в учнів стійких професійних інтересів і правильно мотивованих професійних намірів, в основу яких покладено усвідомлення своїх власних здібностей та професійно значущих психологічних особливостей;

- врахування соціально-економічних умов вибору майбутньої професії.

Взаємодія інформативно-довідкової, виховної та формуючої функції професійної інформації дозволяє ефективно впливати на професійне самовизначення учнів. Професійне самовизначення здійснюється в результаті комплексної взаємодії різноманітних чинників, в основу яких покладено внутрішню (усвідомлену або не усвідомлену) мотивацію, здібності, бажання, можливо, мрії людини. Виявити і реалізувати їх – основне завдання виховання, яке визначає пріоритети системи освіти.

На допомогу в професійному самовизначенні підростаючого покоління має прийти дієва освітня система профорієнтації, яка озброїть школярів необхідним знаннями для орієнтації у світі професій, вмінням об'єктивно оцінювати свої індивідуальні особливості. Дана система повинна передбачати застосування діагностичних методик дослідження особистості школяра з метою надання індивідуальної допомоги у виборі професії, забезпечення теоретичних та методичних засад професійного консультування молоді та системного підходу до профорієнтації школярів [1, с.67].

Таким чином, можна виокремити наступні етапи організації профорієнтації учнів, зокрема:

- початковий – пов'язаний з емоційно-образним сприйняттям, характерним для дітей дошкільного віку;

- пропедевтичний;

- пошукової спрямованості – пов'язаний з виникненням у підлітків професійних намірів;

- розвитку професійної самосвідомості – пов'язаний з формуванням у школярів особистісного смислу вибору професії;

- уточнення соціально-професійного статусу.

На кожному із зазначених етапів, особливу увагу слід приділяти формуванню професійно важливих якостей учнів в обраній ними сфері майбутньої діяльності, контролю й корекції професійних планів, способам оцінки результатів і досягнень в обраній діяльності, самопідготовці до неї, саморозвитку та соціально-професійній адаптації.

Орієнтацію на професійне самовизначення особистості доцільно здійснювати в ході спеціально організованої науково-практичної діяльності – системі професійної орієнтації, котра розглядається як система рівноправної взаємодії особистості та суспільства на певних етапах розвитку людини, що оптимально відповідає особистісним

особливостям та запитам ринку праці в конкурентоспроможних кадрах [6, с.72].

Слід зазначити, що прогнозовані аспекти основних шляхів модернізації освітньої політики, в контексті підвищення ролі освіти в процесі професійного самовизначення особистості, можливі за умов удосконалення профорієнтаційного потенціалу освіти, зокрема, модернізації змісту освіти в напрямку збільшення можливостей професійного самовизначення особистості, підвищення ефективності виробничої практики, зміни акцентів у позакласній роботі, створення дієвого взаємозв'язку освітньої політики з практикою.

Аналізуючи умови та можливі шляхи оптимізації функціонування сучасної освіти, як чинника професійного самовизначення особистості можна зазначити, що професійна орієнтація в наших школах розглядається, переважно, як додаток до навчального процесу, а не як його складова. Включення питань вибору професії в навчально-виховний процес є актуальним і важливим, враховуючи те, що навчальні програми та профорієнтація (профконсультація) мають спільну мету – допомогти учням розширити свої знання й навчитися пристосовуватися до вимог особистого та професійного життя. Вони виконують аналогічні функції, адже спрямовані на виявлення запитів юнаків та дівчат, діючи разом з батьками, вчителями й громадськістю. Їм притаманні:

- подібність за змістом, педагогічним матеріалом та ресурсами;
- використання однакових методів й прийомів;
- відповідність подібним критеріям, що забезпечують розвиток індивіда;
- спрямованість на досягнення спільних цілей.

Отже, можна стверджувати, що інтеграція програм з орієнтації – як навчальної, так і професійної – в програму навчання є спільним завданням як викладачів, так і шкільних психологів та соціальних педагогів.

Можливі варіанти вибору однієї із стратегій:

- наповнення всіх предметів та програмних засобів відповідним змістом;
- введення основ вибору професії до навчального плану, як додаткового предмету;
- змішаний підхід – включення питань професійного самовизначення до навчальних програм із суспільних дисциплін.

Висновки. Професійне самовизначення не зводиться лише до миттєвого вибору, а є динамічним процесом, характерним для усіх етапів життя людини, процесом, що лише розпочинається в системі навчально-виховної роботи, яка в свою чергу, потребує негайної модернізації в контексті спрямування на підвищення ефективності її впливу на професійне самовизначення особистості в системі ринкових та демократичних трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н.М., Бурда М.І. Профільна школа: проблеми науково-методичного супроводження // Наукові записки Вінницького державного

пед. університету ім. М.Коцюбинського. – 2004. – № 11. – С.66-68.

2. Джура О.Д. Умови та ефективність професійного самовизначення особистості // Нова парадигма. Альманах наукових праць. Випуск 34. – Запоріжжя, 2003. – С. 86 – 100.

3. Джура О.Д. Теоретико-методологічні проблеми дослідження процесу професійного самовизначення особистості // Вища освіта України. Теоретичний і науково-методичний часопис. – К.: Інститут вищої освіти АПН України, № 4. - 2003. – С. 31 – 34.

4. Кода С.В. Професійна підготовка вчителя в умовах реформування освіти // Менеджмент за умов трансформаційних інновацій: виклики, реформи, досягнення Зб. наук. пр. по матеріалах Міжнарод. наук. конф. – Суми, 2007. – С. 44-47.

5. Концепція профільного навчання у старшій школі // інформ. зб. МОН України. – К., 2003. – № 24.

6. Кизенко В.І., Мальований Ю.І., Соф'янц Е.М. Шкільний освітній компонент: сутність, функції, реалізація. – Донецьк: ТОВ "КІТІС", 1999. – С. 71-74.

Кода С. В. Образование в системе факторов влияния на профессиональное самоопределение личности.

В статье проанализированы сущность и механизмы профессионального самоопределения личности, основные факторы этого процесса, целеустремленная и системно образующая роль образования. Доказывается необходимость модернизации современного образования в контексте повышения эффективности его влияния на профессиональное самоопределение личности в системе рыночных и демократических трансформаций.

Koda S. V. Education in a system of factors of the individual professional self-determination.

This article is devoted to the essence and mechanisms of professional self-determination of a person, main factors of this process, purposeful and system-formative role of education were analyzed in the course of research results of which are being defended. A need of modernizing of the contemporary education in the context of aiming at increasing its effect upon the individual professional self-determination in the system of market and democratic transformations is proved.

УДК 37.018.4

Л.А.Коростіль

Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

САМООСВІТА ЯК УМОВА ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ТА АДАПТАЦІЇ ДО ЖИТТЯ

У статті проаналізовано причини різного трактування науковцями поняття «самоосвіта», визначені сутність, функції та особливості самоосвіти XXI століття та вплив цих змін на навчально-виховний